



URGANCH SHAHRINING SHAKLLANISHIDA TABIIY, IJTIMOIIY- IQTISODIY OMILLARNING O'RNI

Yaqubov F.O. Xamroyev M.O. - Urganch davlat universiteti

Annotatsiya. Tezisdagi Urganch shahrining shakllanishiga ta'sir etgan tabiiy, ijtimoiy va iqtisodiy omillar tahlil qilinadi. Amudaryo quyi oqimining gidrologik rejimi, iqlim va relyef sharoitlari, aholi joylashuvi, savdo-transport aloqalari hamda ma'muriy markaz sifatidagi o'rni shahar rivojida asosiy omillar sifatida yoritiladi.

Kalit so'zlar: Urganch, shaharning shakllanishi, tabiiy omillar, ijtimoiy-iqtisodiy omillar, Amudaryo, Xorazm vohasi.

РОЛЬ ПРИРОДНЫХ И СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ В ФОРМИРОВАНИИ ГОРОДА УРГЕНЧ

Якубов Ф.О. Хамроев М.О. - Ургенчский государственный университет

Аннотация. В тезисах анализируются природные, социальные и экономические факторы, повлиявшие на формирование города Ургенч. Освещаются гидрологический режим нижнего течения Амударьи, климатические и рельефные условия, размещение населения, торгово-транспортные связи и роль города как административного центра.

Ключевые слова: Ургенч, формирование города, природные факторы, социально-экономические факторы, Амударья, Хорезмский оазис.

THE ROLE OF NATURAL AND SOCIO-ECONOMIC FACTORS IN THE FORMATION OF URGENCH CITY

Yakubov F.O. Khamroyev M.O. - Urgench State University

Abstract. The thesis analyzes the natural, social and economic factors that shaped the formation of Urgench city. It highlights the hydrological regime of





the lower Amu Darya, climatic and relief conditions, settlement patterns, trade and transport links, and the city's role as an administrative center.

Keywords: Urgench, city formation, natural factors, socio-economic factors, Amu Darya, Khorezm oasis.

Kirish. Shaharlarning paydo bo'lishi va rivojlanishi tasodifiy jarayon emas, balki tabiiy sharoit, aholi joylashuvi, xo'jalik faoliyati va tarixiy voqealarning o'zaro ta'siri natijasidir. Har bir shahar o'ziga xos geografik muhitda shakllanadi va bu muhit uning tarkibini, vazifalarini hamda rivojlanish yo'nalishini belgilaydi. Urganch shahri misolida bu qonuniyat yaqqol ko'rinadi: shahar Amudaryo quyi oqimidagi sug'orma dehqonchilik vohasida, daryo suvi va unga bog'liq xo'jalik tizimi asosida shakllangan.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, shahar shakllanishidagi omillarni o'rganish uning hozirgi muammolarini tushunish va kelajakdagi rivojlanish strategiyasini ishlab chiqish uchun ilmiy asos yaratadi. Tezisning maqsadi Urganch shahrining shakllanishida tabiiy va ijtimoiy-iqtisodiy omillarning o'rnini aniqlashdan iborat.

Tabiiy omillar: Urganch shahrining joylashuvi va rivojlanishida birinchi navbatda gidrologik omil hal qiluvchi ahamiyat kasb etgan. Amudaryo O'rta Osiyodagi eng sersuv daryolardan biri bo'lib, uning quyi oqimida hosil bo'lgan delta va qadimiy o'zanlar atrofida dehqonchilik rivojlangan. Tarixiy manbalar va arxeologik tadqiqotlar Xorazm vohasida sug'orma dehqonchilik qadimdan taraqqiy etganini ko'rsatadi. Daryo o'zanining o'zgarishi aholi punktlarining joylashuviga bevosita ta'sir ko'rsatgan.

Amudaryo o'zanining vaqti-vaqti bilan o'zgarib turishi mintaqadagi shaharlar taqdirida alohida o'rin tutgan. Suv manбайдan uzoqlashgan shaharlar tanazzulga uchragan, yangi o'zan bo'ylarida esa yangi aholi punktlari vujudga kelgan. Shu qonuniyat doirasida aholining bir qismi suv bor hududlarga ko'chib





o'tgan, natijada Xorazm vohasining hozirgi Urganch hududida yirik shahar markazi shakllana boshlagan.

Relyef sharoiti ham muhim omil hisoblanadi. Urganch hududi tekislikdan iborat bo'lib, bu sug'orish kanallari qurilishini osonlashtirgan, qurilish va transport yo'llarini yotqizish uchun qulaylik yaratgan. Vohaning shimoli va g'arbida Qoraqum va Qizilqum cho'llari joylashgani esa dehqonchilik hududlarini cheklab, aholining zich joylashuviga sabab bo'lgan.

Iqlim sharoiti keskin kontinental bo'lib, yozi issiq va quruq, qishi nisbatan sovuq keladi. Yog'in miqdori kam bo'lgani uchun dehqonchilik faqat sun'iy sug'orishga asoslanadi. Bu holat sug'orish tizimini boshqarish bilan bog'liq ijtimoiy tashkilotni, jamoaviy mehnatni va markazlashgan boshqaruvni taqozo etgan. Tuproq qoplami, asosan, daryo yotqiziqlaridan hosil bo'lgan unumdor o'tloqi tuproqlardan iborat bo'lib, paxta, g'alla, sabzavot va bog'dorchilik uchun qulaydir.

Ijtimoiy omillar: Shahar shakllanishida aholining soni, tarkibi va joylashuvi muhim ahamiyatga ega. Xorazm vohasida aholi qadimdan zich joylashgan bo'lib, dehqonchilik, hunarmandchilik va savdo bilan shug'ullangan. Zich aholi ishchi kuchi, iste'molchilar bozori va hunarmandchilik markazlarining paydo bo'lishi uchun zamin yaratgan.

Tarixiy-madaniy omillar ham katta rol o'ynagan. Xorazm uzoq asrlar davomida davlatchilik, ilm-fan va madaniyat markazi sifatida shakllangan. Ilgari mavjud bo'lgan yirik shaharlarning an'analari, hunarmandchilik maktablari va ta'lim tizimi keyingi shaharlar rivojiga ta'sir ko'rsatgan. Urganch bu an'analarning davomchisi sifatida mintaqaning yangi markaziga aylangan.

Iqtisodiy omillar: Iqtisodiy omillar orasida qishloq xo'jaligi shahar shakllanishining asosiy poydevori bo'lgan. Sug'orma dehqonchilik yuqori hosil bergani sababli shahar atrofida xomashyo ishlab chiqarish, uni qayta ishlash va





bozorlarda sotish tizimi vujudga kelgan. Bu esa savdo va hunarmandchilikning rivojlanishiga olib kelgan, aholi punktini asta-sekin shaharga aylantirgan.

Savdo-transport omili ham shahar rivojiga kuchli ta'sir ko'rsatgan. Xorazm Buyuk Ipak yo'lining shimoliy tarmoqlari va Sharq bilan Yevropa o'rtasidagi karvon yo'llari kesishgan hududda joylashgan. Keyingi davrlarda temir yo'l, avtomobil yo'llari va havo transporti qurilishi Urganchning mintaqaviy transport tuguniga aylanishini ta'minladi.

XX asrda sanoat korxonalarining, ayniqsa, paxtani qayta ishlash, to'qimachilik, oziq-ovqat va qurilish materiallari ishlab chiqarish tarmoqlarining tashkil etilishi shahar iqtisodiy bazasini kengaytirdi. 1938-yilda Xorazm viloyatining tashkil etilishi va Urganchning uning markazi bo'lishi shaharning sanoat, ta'lim va xizmatlar markazi sifatidagi o'sishini tezlashtirdi. Mustaqillik yillarida esa bozor munosabatlariga o'tish, kichik biznes va turizmning rivojlanishi shahar iqtisodiyotiga yangi mazmun berdi.

Shakllanish bosqichlari: Urganch shahrining shakllanishini shartli ravishda bir necha bosqichga ajratish mumkin. Birinchi bosqich Xorazm vohasida yirik shaharlar bilan bir qatorda kichik savdo-hunarmandchilik aholi punktlarining vujudga kelishi bilan bog'liq. Bu davrda shahar o'sishi asosan suv manbalari va karvon yo'llari yaqinida kechgan. Ikkinchi bosqichda Amudaryo o'zani va xo'jalik markazlarining o'zgarishi natijasida aholi va savdo faoliyati yangi markazlarga ko'chgan, Urganch hududi esa vohaning muhim bozor va hunarmandchilik markazlaridan biriga aylangan.

Uchinchi bosqich XX asrga to'g'ri keladi. Bu davrda shaharda ma'muriy-hududiy bo'linish, sanoat korxonalari, ta'lim va madaniyat muassasalari shakllandi, ko'chalar va turar-joy massivlari rejali ravishda barpo etildi. To'rtinchi, zamonaviy bosqich mustaqillik yillariga mansub bo'lib, bozor iqtisodiyoti, xizmatlar sohasi, tadbirkorlik va turizmning jadal rivojlanishi bilan tavsiflanadi.





Shaharning funksional tuzilishi: Shaharning hududiy tuzilishi ham tabiiy va ijtimoiy-iqtisodiy omillar ta'sirida shakllangan. Tekislik relyefi shaharning ko'chalarini muntazam rejalashtirish imkonini bergan, kanal va ariqlar esa turar-joy hamda xo'jalik hududlarining joylashuviga ta'sir ko'rsatgan. Markaziy qismda ma'muriy binolar, savdo va xizmat ko'rsatish obyektlari jamlangan bo'lsa, chekka hududlarda sanoat korxonalari, yangi turar-joylar va qishloq xo'jaligi yerlari joylashgan.

Transport yo'llari shaharning rivojlanish yo'nalishlarini belgilab beradi. Xiva, Shovot va viloyatning boshqa tumanlariga olib boruvchi asosiy yo'llar bo'ylab yangi turar-joy va savdo hududlari kengaymoqda. Bu jarayon shahar chegaralarining kengayishiga, yaqin atrofdagi aholi punktlari bilan funksional jihatdan birlashishiga olib kelmoqda.

Xulosa: Tadqiqot natijalari Urganch shahrining shakllanishida tabiiy omillar, ayniqsa, Amudaryo suv resurslari, tekislik relyefi va unumdor tuproqlar birlamchi asos bo'lganini, ijtimoiy-iqtisodiy omillar esa, ya'ni zich aholi, tarixiy-madaniy an'analar, savdo-transport aloqalari, ma'muriy markaz maqomi va sanoat rivoji shaharning o'sishini ta'minlaganini ko'rsatadi.

Shaharning kelgusi rivoji ham shu omillarning uyg'un ta'siriga bog'liq bo'ladi. Shu bois suv resurslarini tejash, ekologik sharoitni yaxshilash, transport-logistika imkoniyatlarini kengaytirish va tarixiy-madaniy merosdan foydalanishga asoslangan kompleks yondashuv Urganchni barqaror rivojlantirishning muhim sharti hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son «2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida»gi Farmoni.



2. Толстов С.П. По древним дельтам Окса и Яксарта. – М.: Издательство восточной литературы, 1962.
3. Soliyev A.S. O'zbekiston iqtisodiy va ijtimoiy geografiyasi. – Toshkent: Universitet.
4. Glaeser E. Triumph of the City. – New York: Penguin Press, 2011.
5. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi rasmiy ma'lumotlari: <https://stat.uz>
6. Qurbonov P. R. Iqlim o'zgarishi sharoitida tekislik mintaqasi shaharlarining rivojlanish xususiyatlari (janubiy o'zbekiston misolida) //Экономика и социум. – 2023. – №. 10 (113)-1. – С. 210-214.
7. Qurbonov P. O 'zbekistonda urbanizatsiya jarayonlari rivojlanishining asosiy bosqichlari //Farg'ona davlat universiteti. – 2023. – №. 3. – С. 165.
8. Сафаров И. Б., Расулов Ф. Социально-экономические проблемы и перспективы развития городов Кашкадарьинской области //Экономика и социум. – 2024. – №. 1 (116). – С. 1304-1311.
9. Qurbonov P. R. Janubiy O 'zbekiston yer usti tuzilishining urbanizatsiya jarayonlari va shaharlar taraqqiyotiga ta'siri //SCIENCE and SOCIETY. – 2025. – №. 5-1. – С. 40-42.
10. Safarov I. B., Rasulov F. I. Development of social spheres in the cities of Kashkadarya region //Educational Research in Universal Sciences. – 2024. – Т. 3. – №. 4. – С. 85-90.
11. Abdullayev S. I., Safarov I. B. Madaniy landshaft konsepsiyasining mohiyati //SCIENCE and SOCIETY. – 2026. – №. 1-1. – С. 75-78.